

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Communal dining in the Roman West : private munificence towards cities and associations in the first three centuries AD

Wen, S.

Citation

Wen, S. (2018, September 6). *Communal dining in the Roman West : private munificence towards cities and associations in the first three centuries AD*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/64935>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/64935>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/64935> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Wen, S.

Title: Communal dining in the Roman West : private munificence towards cities and associations in the first three centuries AD

Issue Date: 2018-09-06

Samenvatting

Gedurende de eerste drie eeuwen van de Keizertijd werden in talrijke steden van de westelijke helft van het Romeinse rijk publieke maaltijden georganiseerd die door rijke weldoeners werden bekostigd. In dezelfde periode organiseerden beroepsverenigingen en religieuze verenigingen gelijksoortige maaltijden in kleinere kring. Hoewel gedurende de afgelopen 25 jaar verscheidene onderzoekers aandacht aan deze gemeenschappelijke maaltijden hebben besteed, is een aantal belangrijke aspecten onderbelicht gebleven. Auteurs als Donahue, Mrozek en Melchor Gil bespreken zowel de praktische als de sociaal-politieke implicaties van dergelijke diners, maar bieden geen werkelijke verklaring voor de populariteit van deze maaltijden in verschillende delen van het Romeinse rijk. Ook hebben zij weinig oog voor de regio-specifieke chronologische patronen die uit de overwegend epigrafische bronnen kunnen worden gedestilleerd. Het epigrafische materiaal laat zien dat vooral private weldoeners in Romeins Italië, Spanje en delen van Noord-Afrika grote sommen geld spendeerden aan de financiering van publieke maaltijden. In andere westelijke provincies lijken dergelijke maaltijden zelden of nooit te zijn georganiseerd. Verder kunnen de meeste inscripties die op publieke maaltijden betrekking hebben, in de tweede of vroege derde eeuw n. Chr. worden gedateerd. Een belangrijke doelstelling van deze dissertatie is deze geografische en chronologische spreiding te verklaren.

De politieke en maatschappelijke ontwikkelingen die verantwoordelijk waren voor de populariteit van publieke maaltijden die door particulieren werden betaald, kunnen alleen goed worden begrepen door de complexe en dynamische verhouding tussen weldoeners en ontvangers centraal te stellen. Eerder onderzoek heeft laten zien dat in de inscripties een grote variëteit aan weldoeners wordt genoemd. Bij de bestudering van de verhouding tussen weldoeners en de lokale gemeenschappen die voor publieke maaltijden werden uitgenodigd, moet echter een scherp onderscheid worden gemaakt tussen lokale weldoeners en weldoeners die niet tot de ontvangende gemeenschappen behoorden. Een kwantitatieve analyse van het bronnenmateriaal wijst uit dat het overgrote merendeel van de weldoeners die publieke maaltijden voor complete gemeenschappen of voor specifieke groepen binnen die gemeenschappen bekostigden, tevens burgers van die gemeenschappen waren (hoofdstuk 2).

De specifieke omstandigheden waarin private weldoeners de bekostiging van publieke maaltijden voor hun rekening namen, vormen een ander thema waaraan in

de bestaande literatuur relatief weinig aandacht wordt besteed. In het uitgevoerde onderzoek wordt een onderscheid gemaakt tussen vier verschillende soorten van weldoenerij met betrekking tot publieke maaltijden: weldoenerij door bekleders van publieke ambten, weldoenerij door vooraanstaande burgers die publieke eerbewijzen hadden ontvangen, spontane weldoenerij en postume weldoenerij op basis van testamenten. Uit de inscripties valt op te maken dat de beslissingen van weldoeners om geld te spenderen aan publieke maaltijden door zeer uiteenlopende beweegredenen werden ingegeven. De populariteit van deze vormen van weldoenerij gedurende een periode van drie eeuwen kan echter niet worden verklaard door alleen te kijken naar de motieven van individuele weldoeners. Een werkelijk overtuigende interpretatie van dit verschijnsel kan alleen worden gevonden door het te situeren tegen de achtergrond van het politieke en maatschappelijke leven in de steden van Italië en de westelijke provincies.

Het overgrote merendeel van de publieke maaltijden die door (recentelijk verkozen) bekleders van publieke ambten werden georganiseerd, werd aangeboden aan personen met lokaal burgerrecht. Dit fenomeen kan worden begrepen tegen de achtergrond van de voortschrijdende oligarchisering van het publieke leven in de steden van Italië en de westelijke provincies. Vanaf de tweede eeuw n. Chr. werden de hoogste lokale ambten in toenemende mate door een kleine groep families gemonopoliseerd. Dit betekende dat de rol van lokale volksvergaderingen bij de verkiezing van deze lokale magistraten steeds verder werd uitgehold. Niettemin behield de lokale stedelijke burgerij haar rol als verschafter van politieke 'legitimiteit' en bleven de lokale gemeenschappen belangrijk als arena's waarin plaatselijke elites hun politieke macht en sociale superioriteit etaleerden. Juist doordat de lokale verkiezingen geleidelijk aan belang inboetten, werden publieke maaltijden die door nieuw verkozen magistraten aan de plaatselijke burgerij werden aangeboden, steeds belangrijker als middel om het onverminderde belang van het lidmaatschap van de lokale burgerij te affirmeren. De publieke maaltijden die door lokale magistraten werden aangeboden, kunnen derhalve worden begrepen als een nieuwe manier om de politieke macht en sociale superioriteit van de stedelijke elites van de vroege Keizertijd in de ogen van hun medeburgers te legitimeren.

Publieke maaltijden werden niet alleen door nieuwe bekleders van lokale bestuursfuncties aangeboden, maar ook door leden van de plaatselijke elite die door de lokale gemeenschap waren geëerd, meestal met een standbeeld. Dergelijke maaltijden kunnen worden begrepen als één van de manieren waarop uiting werd gegeven aan de zowel wederkerige als hiërarchische verhouding tussen plaatselijke elites en de lokale burgerij. Binnen deze verhouding werden eerbewijzen als het ware tegen weldaden geruild en werd tevens de rol van de lokale burgerij als de ultieme arbiter van maatschappelijke en morele superioriteit geaffirmeerd. In een aantal gevallen werden dergelijke maaltijden echter niet aan de voltallige burgerij maar alleen aan de leden

van de plaatselijke gemeenteraad aangeboden. De verklaring hiervoor is dat deze gemeenteraden een doorslaggevende rol speelden bij beslissingen over het oprichten van publieke standbeelden.

Een derde categorie van publieke maaltijden die door rijke weldoeners werden gefinancierd, wordt gevormd door maaltijden die 'spontaan' werden aangeboden zonder aanwijsbaar verband met verkiezing tot aan ambt of toekenning van publieke eerbewijzen. Eerdere studies zien de publieke maaltijden van de vroege Keizertijd vooral als symptoom van een competitieve elitecultuur, als instrumenten ter bevordering van de sociale cohesie van lokale gemeenschappen en/of als middel om de collectieve herinneringen van dergelijke gemeenschappen te bestendigen. In het geval van de 'spontaan' aangeboden maaltijden die in het epigrafische materiaal worden genoemd is echter een specifiekere duiding mogelijk. Een kwantitatieve analyse van deze categorie publieke maaltijden laat zien dat het merendeel ervan werd georganiseerd naar aanleiding van verjaardagen van weldoeners of hun naaste verwanten of ter herdenking van de oprichting van standbeelden voor leden van de plaatselijke elite in het recente of verre verleden. De zeer specifieke achtergrond van de meeste 'spontaan' georganiseerde publieke maaltijden valt goed te begrijpen tegen de achtergrond van een steeds oligarchischer wordende maatschappij waarin de grenzen tussen het openbare leven en het privéleven van de leden van de lokale elite steeds meer vervaagden.

Het merendeel van de publieke maaltijden die 'spontaan' werden georganiseerd, werd aangeboden aan (de mannelijke helft van) de lokale burgerij, aan de leden van de gemeenteraad of aan beide groepen tegelijk. Hieruit blijkt dat de 'vrijwillige' weldaden niet minder 'politiek' waren dan weldaden die door bekleders van publieke ambten werden verricht. Door verjaardagen en andere belangrijke gebeurtenissen in het familieleven aan te grijpen voor het organiseren van openbare festiviteiten gaven lokale elites uiting aan een politieke ideologie waarin de biologische continuïteit en voorspoed van een kleine groep families die alle maatschappelijke sleutelposities in handen had, als zaken van publiek belang werden beschouwd. Desalniettemin verschijnt in de inscripties die op 'spontaan' aangeboden maaltijden betrekking hebben, een groter scala aan ontvangers dan in het geval van diners die door nieuw verkozen magistraten werden georganiseerd. Zo worden naast leden van de burgerij en leden van de gemeenteraad ook Augustales, vrouwen en kinderen genoemd. Om die reden is het wel degelijk zinvol om 'spontaan' aangeboden maaltijden van andere soorten publieke maaltijden te onderscheiden.

Ook in het geval van publieke maaltijden die op grondslag van een testament werden aangeboden, worden leden van de lokale burgerij en gemeenteraadsleden het meest als ontvangers genoemd. Postume schenkingen van voedsel bevestigden de hoge sociale status van de overledene en zijn verwanten. Bovendien boden dergelijke maaltijden de erfgenamen of andere belanghebbenden de gelegenheden om door

aanbieding van extra voedsel ook hun eigen politieke en maatschappelijke status te etaleren.

Naast mannelijke weldoeners vinden we een kleinere groep vrouwelijke aanbieders van publieke maaltijden. In sommige gevallen opereerden deze vrouwen tezamen met mannelijke familieleden; in andere gevallen waren zij de enige weldoeners. Beide vormen van weldoenerij door vrouwen passen goed bij het eerder geschetste beeld van een oligarchische maatschappij waarin de lokale politiek steeds meer een 'familieaangelegenheid' werd. In deze specifieke context werd algemeen geaccepteerd dat vrouwen die tot vooraanstaande families behoorden, een bijdrage leverden aan het affirmeren van de maatschappelijke superioriteit van deze families en – meer in het algemeen – aan de legitimatie van de collectieve heerschappij van een kleine maatschappelijke elite. In een aantal gevallen verschijnen vrouwen ook als mede-ontvangers van publieke maaltijden. In sommige gevallen gaat het wederom om vrouwen uit hooggeplaatste families. In andere gevallen werden echter ook gewone burgervrouwen uitgenodigd. Dergelijke uitnodigingen kunnen worden gezien als een vorm van erkenning van de rol van vrouwelijke burgers bij de instandhouding van lokale gemeenschappen.

Het epigrafische materiaal laat zien dat voor publieke maaltijden die door particulieren werden bekostigd, niet altijd dezelfde groepen werden uitgenodigd. Grote aantallen inscripties noemen de leden van de plaatselijke gemeenteraad en de (mannelijke leden van) de burgerij als genodigden. Dergelijke teksten onderstrepen het belang van de burgergemeenschap, waarbij overigens meestal alleen de in de stad woonachtige burgers bedoeld lijken te worden. Andere teksten laten zien dat soms alleen de leden van de gemeenteraad werden uitgenodigd. Met een dergelijk uitnodigingsbeleid affirmeerden weldoeners hun vooraanstaande positie binnen de lokale elite. In de loop van de vroege Keizertijd werd het steeds gebruikelijker om bijzondere groepen uit de lokale gemeenschap uit te nodigen, zoals Augustales, collegia, vrouwen en kinderen. Ook ingezetenen van de stad zonder lokaal burgerrecht werden steeds vaker uitgenodigd. Deze ontwikkelingen wijzen er op dat er steeds meer rekening werd gehouden met hiërarchische geledingen binnen lokale gemeenschappen, maar laten ook zien dat het begrip 'gemeenschap' tot buiten de lokale burgerij kon worden verruimd.

In dit verband is het des te opvallender dat er in de epigrafische bronnen weinig expliciete aanwijzingen te vinden zijn voor de toekenning van grotere porties voedsel of beter voedsel aan leden van de gemeenteraad of andere groepen met een hogere status dan de gewone burgers. Dezelfde vaststelling is van toepassing op de maaltijden die aan mannen en vrouwen werden toegekend. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het gezamenlijk consumeren van hetzelfde voedsel werd gezien als een goede manier om uitdrukking te geven aan het lidmaatschap van één en dezelfde burgergemeenschap. Dit betekent overigens niet dat de hiërarchische verhouding

tussen verschillende groepen deelnemers bij publieke maaltijden op geen enkele wijze werd belicht: dit laatste lijkt echter meestal niet door het serveren van beter of meer voedsel te zijn gebeurd, maar door een onderscheid te maken in de geldbedragen (*sportulae*) die bij dit soort diners vaak werden uitgedeeld.

Door eerdere onderzoekers is al opgemerkt dat (in de westelijke helft van het Romeinse rijk) het epigrafische bronnenmateriaal waarin publieke maaltijden worden vermeld, vooral afkomstig is uit Italië, Spanje en Noord-Afrika. Daarentegen wordt de vraag waarom deze specifieke vorm van weldoenerij juist in deze gebieden opgang maakte zelden gesteld. Een nadere bestudering van het bronnenmateriaal laat zien dat er in het westelijke deel van het Romeinse rijk geen sprake was van een uniforme cultuur van euergetisme. In plaats daarvan vinden we een grote verscheidenheid van regionale varianten van weldoenerij die met een even grote verscheidenheid van regionale politieke culturen lijkt te hebben gecorrespondeerd. Zo nam 'weldoenerij' in de noordwestelijke provincies vooral de vorm aan van het neerzetten van publieke gebouwen of heiligdommen. Deze specifieke vorm van euergetisme lijkt vooral te zijn gemotiveerd door wedijver tussen naburige stedelijke gemeenschappen. Hoogstwaarschijnlijk zaten de lokale elites van de steden in deze provincies zo stevig in het zadel, dat zij niet of nauwelijks de behoefte voelden om hun positie in de ogen van hun medeburgers te legitimeren.

Daarentegen bestond in de stedelijke gemeenschappen van Italië evident een politieke cultuur waarin leden van de lokale elite met elkaar wedijverden om eer en prestige en waarin zij werden geacht zich in te spannen voor de burgergemeenschap. Een min of meer vergelijkbare politieke cultuur lijkt te hebben bestaan in delen van Romeins Spanje en delen van Noord-Afrika. Men kan vermoeden dat de hoge concentratie Romeinse kolonies die door Caesar en Augustus in deze gebieden werden gesticht, de verbreiding van een politieke cultuur naar Italiaans model heeft bevorderd. Niettemin brengt een nauwgezette bestudering van het epigrafische materiaal ook binnen deze gebieden het bestaan van regionale politieke subculturen aan het licht. Zo zien we dat weldoeners in Midden-Italië meestal *crustulum* en *mulsum* uitdeelden, maar hun tegenhangers in Noord-Italië *panis* en *vinum*. Een derde variant vinden we in Romeins Spanje, waar lokale elites liever diners (*epula*) dan voedseluitdelingen organiseerden. Binnen Romeins Spanje waren het vooral de vooraanstaande burgers van Baetica die hun medeburgers voor publieke maaltijden uitnodigden. Hun tegenhangers in de aangrenzende provincie Tarraconensis spendeerden hun geld vooral aan publieke gebouwen en tempels.

Een andere factor die de concrete verschijningsvormen van weldoenerij lijkt te hebben beïnvloed, is de omvang van de betrokken steden. De meeste publieke maaltijden die door weldoeners werden betaald, vonden plaats in middelgrote en kleine steden. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de gemiddelde kleine stad minder rijke weldoeners had die in staat waren om dure publieke gebouwen neer te

zetten. Voortbordurend op deze gedachte kan worden geopperd dat juist middelgrote en kleine steden een uitstekende voedingsbodem boden voor het ontstaan van een plaatselijke of regionale politieke cultuur waarin de private bekostiging van publieke maaltijden een belangrijke rol speelde.

Een chronologische analyse van het epigrafische materiaal betreffende publieke maaltijden laat interessante patronen zien. Alvorens aan deze patronen betekenis kan worden toegekend, moet echter de vraag worden gesteld of de chronologische verdeling van dit specifieke materiaal slechts de chronologische verdeling van het totale corpus van inscripties weerspiegelt. In hoofdstuk 6 wordt betoogd dat dit laatste niet het geval is. Met andere woorden, de chronologische verdeling van deze inscripties weerspiegelt reële politieke en sociale ontwikkelingen.

Aangezien met de aanbidding van publieke banketten grote sommen geld waren gemoeid, kan de voortschrijdende accumulatie van vermogen in de handen van een relatief kleine politieke en maatschappelijke elite als basisvoorwaarde voor de verschijning van deze vorm van weldoenerij worden geïdentificeerd. De werkelijke verklaring ligt echter in de sociaal-politieke ontwikkelingen van de eerste en tweede eeuw n. Chr. Daarbij lijkt vooral de geleidelijke uitholling van de betekenis van lokale verkiezingen de verspreiding en populariteit van nieuwe vormen van lokale weldoenerij te hebben bevorderd. Hierboven is al gesuggereerd dat het organiseren van publieke maaltijden kan worden gezien als een middel om te laten zien dat de meest welgestelde leden van de lokale elite nog steeds veel waarde hechtten aan de lokale burgergemeenschap en haar maatschappelijke waarden en normen. Parallel hieraan kunnen de toenemende verschillen in rijkdom en aanzien tussen de leden van de lokale elite sommige leden van deze ertoe hebben aangezet om maaltijden voor alle *decuriones* te organiseren. Op die manier konden de meest vooraanstaande leden van deze elite immers tegelijkertijd hun solidariteit met hun minder welgestelde collega's en hun superieure positie ten opzichte van diezelfde collega's demonstreren.

Een meer gedetailleerde analyse van het bronnenmateriaal laat zien dat de chronologische spreiding van de inscripties per gebied verschilt. De vroegste inscripties die melding maken van publieke maaltijden komen uit Italië. In het geval van de late inscripties is juist Noord-Afrika sterk vertegenwoordigd. Dit laatste kan te maken hebben met het feit dat er in Noord-Afrika zowel in de late tweede eeuw als in de vroege derde eeuw nog veel publieke gebouwen werden opgericht. Hierdoor deden zich in dit deel van het rijk veel gelegenheden voor om publieke maaltijden te organiseren. Meer in het algemeen bleef de economie van Noord-Afrika tot ver in de derde eeuw bloeien. Het lijkt waarschijnlijk dat lokale elites hiervan profiteerden.

In hoofdstuk 6 wordt ook ingegaan op de scherpe daling van het aantal epigrafische vermeldingen van publieke maaltijden in de late derde en vroege vierde eeuw. Deze daling weerspiegelt een werkelijke afname van dit soort van maaltijden. In de bestaande literatuur wordt ruimschoots aandacht besteed aan de geleidelijke

verdwijning van verscheidene vormen van euergetisme in de Late Oudheid. Deze ontwikkeling wordt meestal in verband gebracht met een reeks van bestuurlijke, fiscale, sociale ontwikkelingen en met een verandering in de ‘mentaliteit’ van lokale elites. Zonder de juistheid van deze verklaringen in twijfel te trekken vraagt dit proefschrift vooral aandacht voor veranderingen in de politieke cultuur van de steden van Italië en de westelijke provincies. In de loop van de derde en vierde eeuw ondermijnde de gestage uitbreiding van de keizerlijke bureaucratie de aantrekkingskracht van de oude politieke cultuur waarin leden van lokale stedelijke elites althans een deel van hun rijkdom ten goede lieten komen aan lokale burgergemeenschappen. Het ontstaan van nieuwe mogelijkheden om carrière te maken in één van de keizerlijke departementen weekte lokale elites los van lokale gemeenschappen en zorgde ervoor dat deze gemeenschappen niet langer werden gezien als de belangrijkste bron van maatschappelijke status. De neergang van oude vormen van weldoenerij die zich op lokale burgergemeenschappen richtten, was een logisch gevolg van deze veranderingen.

Een afzonderlijk hoofdstuk van dit proefschrift is gewijd aan de collectieve maaltijden van collegia. Een klein aantal inscripties noemt collegia naast andere groepen ontvangers van publieke maaltijden. Het aantal inscripties waarin collegiati als de enige ontvangers van door weldoeners bekostigde maaltijden verschijnen is beduidend groter. In dergelijke inscripties zijn het altijd de collegia als geheel die als ontvangers figureren. De interne regels die sommige collegia voor zichzelf opstelden laten een ander beeld zien: sommige van deze regels schrijven voor dat bepaalde leden van het collegium bij de gezamenlijke maaltijden recht hebben op een dubbele portie. Dergelijke regelingen laten zien dat de verschillen in status die zo kenmerkend waren voor het stedelijk leven in de vroege Keizertijd binnen de collegia op een lager niveau werden gereproduceerd.

Uit het epigrafische materiaal blijkt dat de meeste maaltijden die aan collegia werden aangeboden, werden betaald door ‘interne weldoeners’. Dit patroon komt overeen met wat wij op het niveau van de stedelijke gemeenschap zien: ook de meeste maaltijden die aan plaatselijke burgerij werden aangeboden, werden door prominente leden van die burgerij bekostigd. Anderzijds brengt een vergelijking tussen publieke maaltijden in de stad en maaltijden voor collegiati ook verschillen aan het licht. Zo bestaat er geen duidelijk bewijs voor het aanbieden van maaltijden door de hoogste bestuurders van collegia, de magistri collegii. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het organiseren van dergelijke maaltijden tot de standaardtaken van deze magistri behoorden en daarom het vermelden niet waard was. Waarschijnlijker is echter dat de maaltijden die deze magistri werden georganiseerd, niet door de magistri zelf maar uit de gemeenschappelijk kas van het collegium werden betaald. Afgezien van dit verschil vertonen de omstandigheden waarin private gevers collectieve maaltijden voor collegiati betaalden een sterke gelijkenis met de omstandigheden waarin maaltijden

aan stedelijke gemeenschappen werden aangeboden. Ook in het geval van de collegia vinden we weldoenerij in reactie op eerbewijzen, 'spontane' voedsel-giften en weldoenerij op basis van testamenten.

Een opvallend gegeven waaraan de bestaande literatuur vrijwel geen aandacht besteedt is dat het epigrafische bewijsmateriaal voor de verstrekking van maaltijden aan collegiati door private weldoeners uit een beperkt aantal gebieden afkomstig is. Het lijkt geen toeval dat dit materiaal afkomstig is uit dezelfde gebieden waar collegia ook werden uitgenodigd voor publieke maaltijden die aan de complete stedelijke gemeenschap werden aangeboden. In beide gevallen komt het overgrote merendeel van materiaal uit Italië. Het lijkt niet te gewaagd hieruit te concluderen dat collegia in steden van Italië een prominentere rol speelden dan in de westelijke provincies of althans dat aan de maatschappelijke rol van deze collegia als bouwstenen van de plaatselijke gemeenschap in Italië op een andere manier uitdrukking werd gegeven. Verder valt op dat zowel de meeste inscripties waarin collegia als deelnemers aan publieke maaltijden worden genoemd als het merendeel van de inscripties die melding maken van maaltijden die door weldoeners uitsluitend aan collegiati werden aangeboden, in de tweede eeuw n. Chr. gedateerd kunnen worden. Beide verschijnselen wijzen er op dat de collegia juist in deze periode als belangrijke bouwstenen van lokale gemeenschappen in Romeins Italië werden gepercipieerd.

Slechts zeer weinig inscripties maken melding van door weldoeners gefinancierde maaltijden die uitsluitend aan Augustales werden aangeboden. Voor zover kan worden nagegaan, werden dergelijke maaltijden vrijwel altijd aangeboden door weldoeners die zelf ook Augustales waren of door directe verwanten van Augustales. Bij dergelijke diners lijken alle Augustales gelijke porties te hebben ontvangen. In dit opzicht lijken hun maaltijden op de banketten die door voornaanstaande decuriones aan de overige leden van lokale gemeenteraad werden aangeboden: ook bij dergelijke maaltijden kregen alle deelnemers hetzelfde voedsel. Alle epigrafische bronnen met betrekking tot de private financiering van maaltijden voor Augustales komen van het vasteland van Italië en de meeste inscripties kunnen in de tweede eeuw n. Chr. worden gedateerd.

Het algemene beeld dat uit het uitgevoerde onderzoek naar voren komt is dat de populariteit van gemeenschappelijke maaltijden die door particuliere weldoeners werden bekostigd, begrepen dient te worden tegen de achtergrond van de regio-specifieke politieke culturen van de steden van Italië, Baetica en Africa Proconsularis. In overeenstemming met deze bevinding dient de uiteindelijke verdwijning van deze specifieke vorm van weldoenerij uit een verandering in politieke cultuur te worden verklaard.